

פרק י"ד - מות אביה בן ירבעם וסיכום מלכות רחבעם

הרב אלחנן סמט

כפי שראינו בשיעורים הקודמים, האירועים בפרק י"ג לא שינו באופן מהותי את המצב בבית אל, וכמו שהכתוב מתאר [יג, לג-לד]:

(לג) אַחַר הַדְּבָר הַזֶּה לֹא שָׁב יִרְבֵּעַם מִדְּרָכּוֹ הָרָעָה וַיָּשָׁב וַיַּעַשׂ מַקְצוֹת הָעַם פְּהַגֵי בְמוֹת הַחֶפְצִין יִמְלֹא אֶת יָדוֹ וַיְהִי פְהַגֵי בְמוֹת: (לד) וַיְהִי בַדְּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת בֵּית יִרְבֵּעַם וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה:

כפי שראינו, לנבואה בפרק י"ג שני חלקים. בחלק הראשון איש האלוקים מיהודה יצא כמנצח במאבקו עם ירבעם, ובחלק השני נכשל איש האלוקים וגרם לחילול ה'. אבל בסופו של דבר גם הנביא הזקן הצטרף אל נבואתו של איש האלוקים, כך שבסוף החלק השני של הנבואה חיזק יותר את החלק הראשון. התנ"ך מספר שלמרות שני החלקים הללו, לא שב ירבעם מדרכו הרעה. כלומר הנבואה על שני חלקיה לא השיגה את מטרתה. אמנם יכול להיות שלמרות שהנבואה לא השפיעה על ירבעם, היא אכן השפיעה על חלק מתושבי בית אל, ואפילו על כהני בית אל. אולי חלקם עזבו את תפקידם ולכן היה צורך לשוב ולגייס כהנים חדשים כמו שמתאור בפסוק ל"ג. אך גם אם הנבואה אכן פעלה קצת, בסופו של דבר מטרת הנבואה הייתה פירוק הפולחן בבית אל - ודבר זה לא קרה. גם אם כהנים אחדים עזבו, ירבעם השלים את החיסרון בקלות.

כלל הנבואה בתנ"ך רצתה להציל את ארץ ישראל וממלכת יהודה מחורבן. אפשר לומר שהנבואה מהבחינה הזו נכשלה - דהיינו החורבן לא נמנע ועם ישראל לא חזר בתשובה. אבל אין לנו כח לאמוד את הצלחת הנבואה בשעתה ביחס ליחידים. ביחס למגמה הכוללת היא לא השיגה את מטרתה, אך את השפעת הנבואה על אנשים בודדים אין אנו יודעים. ישנם רמזים לדבר, ולמעשה גם בפרק י"ג יכול להיות שחלק מאנשי בית אל חזרו בתשובה - אך במגמה הכוללת של הנבואה ודאי שהיא לא הצליחה. אי ההצלחה היא לא אשמת הנבואה, אלא אשמת ירבעם ועם ישראל.

עונשו של ירבעם

כישלונה של הנבואה גוזר את דינו של ירבעם, כמו שאומר הפסוק האחרון בפרק. התנ"ך אומר לקורא שאל לו לחשוב שכיוון שהנבואה לא השיגה את מטרתה, ירבעם ימשיך למלוך עד שבעתיד הרחוק יגשים יאשיהו את נבואת איש האלוקים. אמנם הנבואה מתייחסת לעתיד הרחוק, והיא גוף הבעיה בנבואה כמו שלמדנו - אבל התנ"ך אומר כבר עכשיו שאם ירבעם לא יישמע לדבר ה' העתידי, הכרתת ביתו תהיה מיידית. כלומר, גם אם הפולחן בבית אל ימשיך לפעול, היוזם של הפולחן הזה ישלם מחיר בקרוב. המימוש של הדבר הזה מתרחש בפרק י"ד [א-כ]:

(א) בַּעַת הַהִיא חָלָה אֲבִיהָ בֶן יִרְבֵּעַם: (ב) וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא וְהַשְׁתַּנִּיתִי וְלֹא יָדָעוּ כִּי אֶת אִשְׁתּוֹ יִרְבֵּעַם וְהִלְכָתְּ שָׁלָה הִנֵּה שָׁם אֶתְחִיהָ הַנְּבִיאָה הוּא דָּבָר עָלַי לְמַלְךְ עַל הָעַם הַזֶּה: (ג) וּלְקַחְתָּ בְיָדְךָ עֶשְׂרֵה לֶחֶם וּנְגָדִים וּבִקְבֶקֶב דָּבָשׁ וּבָאֵת אֵלָיו הוּא יַגִּיד לְךָ מֶה יִהְיֶה לְנַעַר: (ד) וַתַּעַשׂ כֵּן אִשְׁתּוֹ יִרְבֵּעַם וַתִּקֶּם וַתִּלְךָ שָׁלָה וַתָּבֵא בֵּית אֶתְחִיהָ וְאֶתְחִיהָ לֹא יָכַל לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשִּׁיבוֹ:

(ה) וה' אמר אל אחיהו הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל בנה כי חלה הוא כזה וכזה תדבר אליה ויהי כבאה והיא מתנברה: (ו) ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנברה ואנכי שלוח אליך קשה: (ז) לכי אמרי לירבעם פה אמר ה' אלהי ישראל יען אשר הרימתיו מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל: (ח) ואקרע את הממלכה מבית דוד ואתנך לך ולא היית פעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני: (ט) ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואחי השלכת אחרי גוף: (י) לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתיך בקיר עצור ועזוב בישראל ובערתי אחרי בית ירבעם פאשר יבער הגלל עד תמו: (יא) המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים כי ה' דבר: (יב) ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך העירה ומת הילד: (יג) וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב אל ה' אלהי ישראל בבית ירבעם: (יד) והקים ה' לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה: (טו) והכה ה' את ישראל פאשר יגוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את ה': (טז) ויתן את ישראל בגלל חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל:

(יז) ויתקם אשת ירבעם ותלך ותבא תרצתה היא באה בסף הפית והנער מת: (יח) ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא: (יט) ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: (כ) והימים אשר מלך ירבעם עשרים ושתים שנה וישכב עם אבתיו וימלך נדב בנו תחתיו:

במילים "בעת ההיא" שבתחילת הפרק, ישנו קישור בין שני האירועים. כלומר בסמוך לאותו אירוע שמתואר בפרק י"ג חולה אחיה בן ירבעם. דבר זה מלמד אותנו שהנבואה כאן בפרק י"ד מפי אחיה השילוני באה להשלים את הנבואה של פרק י"ג. שאלנו בזמנו מדוע הקב"ה שולח נביא צעיר מיהודה, ולא שולח את אחיה השילוני נביא הדור. ענינו שישנה תשובה טכנית שאחיה השילוני הוא זקן ועיוור. כמו כן ענינו תשובה עקרונית יותר, שהתפקיד של איש האלוקים הוא לסמל את הפורענות עליה הוא מנבא. הוא בא מיהודה ולשם חוזר, כמו שעתידי לעשות יאשיהו.

למרות הדבר הזה, יש יתרון דווקא בהופעת אחיה השילוני ונבואת הפורענות שלו על בית ירבעם. בפרק י"ג היה צורך להביא איש אלוקים דווקא מיהודה, אך ישנו הפסד בכך. הרי אחיה הוא נביא זקן, נביא הדור שמוכר לכולם. בנוסף, אחיה השילוני הוא זה שהמליך את ירבעם, כמו שירבעם עצמו אומר בתחילת הפרק: "הנה שם אחיה הנביא הוא דבר עלי למלך על העם הזה" [ב]. דווקא אחיה השילוני שמשח את ירבעם למלך, הוא זה שינבא על פורענות ביתו של ירבעם. גם שמואל הוא זה שמשח את שאול למלך, וכאשר חטא שאול הוא זה שבישר לו על קריעת הממלכה. שמואל ואחיה הם היחידים שדיברו על קריעת הממלכה.

אלא שאחיה השילוני כבר לא מסוגל לנבא את הנבואה הזו בשווקים, אלא יש צורך לגלגל את הדברים כך שירבעם או שלוחו יגיע לשמוע את הנבואה בבית אחיה השילוני. אם לא ניתן להביא את אחיה לירבעם, יביאו את ירבעם לאחיה.

מבחינת תוכן הנבואה, היא משלימה את הנבואה הקודמת. הנבואה הקודמת לא השלימה את מטרתה כיוון שירבעם אמר בליבו ש"אמת ושלוה יהיה בימי", ולכן הוא דבק בדרכו בגלל האינטרסים הלאומיים שלו. בעקבות כך נשלח אחיה השילוני לנבא פורענות מיידית. יש בנבואה זו שני שלבים - שלב אחד מידי שהוא מות אחיה בן ירבעם. אחיה השילוני אומר שזו פורענות של חסד, מכיוון שהעובדה שאביה מת צעיר, גורמת לכך שהוא יזכה לקבר, הספד וכבוד. הסיבה לכך היא שנמצא בו משהו טוב שאינו

מפורש בכתוב. יש פה אירוניה גדולה - הנביא אומר לאשת ירבעם שהיא צריכה להודות על מות הילד, כיוון שהבנים האחרים של ירבעם שימותו לא יזכו לקבורה ולהספד. לכן המתת אביה בגיל צעיר היא בעצם חסד מאת ה'. השלב השני של הפורענות יבוא בעוד שנים לא רבות, בדור הבא מיד בתחילת מלכות נדב בן ירבעם. הפורענות תבוא על ידי מלך אחר, והוא יבעיר את בית ירבעם. בכך נשלמה הנבואה של פרק י"ג.

נבואה על מחלות

ירבעם שולח את אשתו לברר מה יעלה בגורל הבן החולה אביה. בימים ההם, כאשר אדם בבית המלוכה היה חולה במחלה קשה המנהג היה לברר אצל הנביא האם החולה יבריא מהחולי הזה או לא. לדוגמה, בתחילת ספר מלכים ב' נאמר [א, ב-ד]:

(ב) ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון ויחל וישלח מלאכים ויאמר אליהם לכו דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון אם אֶתְּחִיָּה מִחֲלֵי זֶה: (ג) ומלאך ה' דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אליהם המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון: (ד) ולכן פה אמר ה' המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות ויילך אליה:

אחזיה היה עובד עבודה זרה, ולכן הוא שולח מלאכים דווקא אל בעל זבוב. תגובתו של אליהו מלמדת שאין בעיה בעצם השאלה, אלא הבעיה היא בעובדה שהשאלה הופנתה לבעל זבוב ולא לנביא ה'. זה ממש היפוך של הדוגמה הבאה שנראה, בפרק ח' במלכים ב' [ז-י]:

(ז) ויבא אלישע דמשק וכן הדרד מלך ארם חלה ויגיד לו לאמר בא איש האלהים עד הנה: (ח) ויאמר המלך אל תזהאל קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ודרשת את ה' מאותו לאמר האֶתְּחִיָּה מִחֲלֵי זֶה: (ט) ויילך תזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל ויבא ויעמד לפניו ויאמר בנך בן הדרד מלך ארם שלחני אליך לאמר האֶתְּחִיָּה מִחֲלֵי זֶה: (י) ויאמר אליו אלישע לך אמר לו חיה תחיה והראני ה' כי מות ימות:

במקרה הראשון מלך ישראל הלך לדרוש באלוהי הגויים, ופה מלך גוי הולך ושואל בנביא ה'. במקרה הזה אנו רואים את אותם היסודות שישנם בסיפור שלנו - מלך חולה שולח לנביא ה' האם הוא יקום מהחולי, והתשובה היא שהוא ימות. הסיפור על חזקיהו הוא יוצא דופן בסדרה הזו. ראשית מכיוון שהנביא בא אל המלך, ולא המלך בא אל הנביא, אך נראה בהמשך שישנם דברים נוספים [מלכים ב כ, א-י]:

(א) בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו פה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה: (ב) ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' לאמר: (ג) אנה ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובכלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול: (ד) ויהי ישעיהו לא יצא חצר התיכנה ודבר ה' הנה אליו לאמר: (ה) שוב ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי פה אמר ה' אליהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה': (ו) והספתי על ימך חמש עשרה שנה ומפך מלך אשר אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי:

כמו בכל המקרים הקודמים הנביא אומר שהחולה לא יקום מהחולי, אך הנקודה הייחודית הנוספת שבסיפור היא תגובתו של חזקיהו. חזקיהו לא מסתפק בידיעת העתיד, אלא להפך - ידיעת העתיד גרמה לחזקיהו להתעשת, ולקרוא לישיעיהו, כפי שאומרת הגמרא: "אמר ליה: בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן

הרחמים" [ברכות י, א]. חזקיהו מגרש את ישעיהו, והוא מצליח באמצעות תפילה ותחנון לבטל את הגזירה.

אין ספק שיש לפנינו כאן תבנית סיפורית קבועה שחוזרת על עצמה. התנ"ך מספר על כמה מקרים שיש בן מלוכה חולה, אחר כך מתבצעת פניה לנביא כדי לברר את עתידו והתשובה היא שלילית. מהשלב הזה לכל סיפור יש גוון אישי משלו. מתוך כך יש להשוות את כל הסיפורים, לראות מה המגמה של כל סיפור וסיפור. ההנחה היא שעל אף המכנה המשותף, ודאי שלכל סיפור יש מגמה שונה. לדוגמה מגמת הסיפור של חזקיהו היא ללמד שהערך של שאלת "האחיה מחולי זה" איננה בעצם ידיעת העתיד, אלא בהתמודדות על העתיד הזה. הסיפור הזה הוא יוצא מהכלל כדי ללמד את הלקח המיוחד שלו.

מדוע התחפשה אשת ירבעם?

כעת נחזור לסיפור הראשון של ירבעם. יש להבין מדוע ירבעם שולח את אשתו בתחפושת. ישנם כמה אנשים שהתחפשו בתנ"ך: הגבעונים, שאול, תמר, דוד, הנביא שבא אל אחאב, אחאב עצמו בצאתו למלחמה, יוסף שהתחפש מבחינה התנהגותית, וישנם עוד כמה דוגמאות. אך יש להבין מדוע ירבעם נוקט בגישה זו. ודאי שהכוונה היא להסתיר את הזהות של השואל, ולכן הוא שולח את אשתו ולא את עצמו. כלומר הכוונה היא לרמות את אחיה השילוני. אך דבר זה תמוה מאוד. הרי ירבעם יודע שאחיה הוא נביא אמת, והוא עצמו אומר זאת. שנית, אם אחיה איננו נביא אמת - מדוע הוא שולח אליו לברר את עתיד בנו? אם כן, מדוע ירבעם סבור שאחיה נביא האמת לא יידע שהאשה המחופשת היא אשתו?!

לכאורה אם ירבעם רוצה לדעת את הטמון בחיק העתיד, אין זה משנה האם זה שיודע את העתיד יידע את זהות השואל או לא. נביא אמת לא מושפע מהיכרות עם השואל, אלא הנביא אומר את מה שהקב"ה גילה לו. ממילא, לא ברור מה יעזור טשטוש הזהות.

לפנינו תופעה שחוזרת על עצמה בכמה מקומות, היה בעם ישראל התייחסות מטושטשת לתופעת הנבואה, כתוצאה מכך שאמת ולא-אמת שימשו בערבוביא. אנשים התייחסו לנביא עם אמון שהוא דובר את דבר המלך, אך לא באופן מלא. נביאי השקר גרמו לעם להאמין שאמנם יש נביאי אמת, אך גם נביא אמת אומר דברים שהם משאיפות ליבו.

לדוגמה, לאחר רצח גדליהו באים אנשים לירמיהו ושואלים אותו האם לרדת למצרים או לא, והם מתחייבים לעשות כדבריו בכל מקרה. הוא משהה את תשובתו עשרה ימים, כדי להוכיח שהתשובה היא לא שלו. לאחר עשרה ימים הקב"ה אומר לו לומר להם לא לרדת למצרים. כאשר הם שומעים את דבריו, הם אומרים שירמיהו שקרן ושדבריו נובעים מפוליטיקה פרו-בבלית, וממילא הם אכן יורדים למצרים. זו דוגמה לכך שאנשים מאמינים בירמיהו שהוא נביא אמת, אך כאשר דבר ה' לא מצא חן בעיניהם הם תלו את הדברים בהשקפה הפוליטית של הנביא.

אנו מורגלים לתפיסה שהנביאים הם נביאי אמת וצדק, ולא יעלה על הדעת שנביא ה' יכחש. אבל אצל ירבעם התפיסה הזו לא קיימת, אלא לדידו אמת ושקר משמשים בעירבוביא. לכן הוא אומר לעצמו שאם ישלח את אשתו ללא תחפושת, הדבר יעורר כעס אצל אחיה - ולכן הוא יענה תשובה שאיננה דבר ה' האובייקטיבי, אלא תשובה שמונעת מכעס. כדי להשיג תשובה אמיתית שאיננה משוחדת על ידי פנייתו האישית של הנביא, יש להעלים את זהותו של השואל - ובכך תתקבל תשובה אובייקטיבית. בעצם ירבעם אמר בליבו שאחיה יכול לדעת מה יהיה גורל הילד, בלי לדעת מי הילד בכלל.

כמובן שתפיסה כזו של הנבואה מתנפצת למול דברי אחיה השילוני, שגם כאשר הוא עיוור מבין מייד שמדובר באשת ירבעם. הוא כבר יודע על פי דבר ה' במי מדובר, ולכן יש בדבריו לעג לתכנית של ירבעם. את הקב"ה לא ניתן לרמות.

ניתן להציע הסבר נוסף. בסוף ספר מלכים מסופר על יאשיהו שמצא את ספר התורה, ובעקבות זעזוע שאוחז בו הוא שולח מלאכים לחולדה הנביאה [כב]. חז"ל אומרים שהוא מצא את הספר פתוח בקללות שבפרשת כי תבוא, והוא שואל את הנביא מה המסר שיש ללמוד מכך. הנביא הגדול בדורו של יאשיהו היה ירמיה, ולכן חז"ל שואלים מדוע הוא שלח לחולדה הנביאה ולא לירמיהו. שתי תשובות יש בגמרא. ראשית שירמיהו לא היה בארץ כיוון שהלך להחזיר את עשרת השבטים. תשובה שניה היא שיאשיהו שלח בכוונה לחולדה כיוון שהיא אשה, ונשים רחמניות הם [מגילה יד, ב]. הוא שולח דווקא לנביאה, בתקווה שהנבואה תהיה רכה יותר בגלל היותה אשה. המהרש"א מקשה, שאם נביא אומר את דבר ה', אין זה משנה האם מדובר בנביא או נביאה, ולכן הוא מתרץ שהכוונה היא שבגלל שהיא רחמנית, חולדה לא תסתפק בהגדת העתיד, אלא היא תתפלל עליהם.

אך מפשט הדברים אנו רואים שגם בתפיסת חז"ל יש לאישיות הנביא השפעה על תוכן נבואתו. יכול להיות שזה גם מה שחשב ירבעם. אם הוא יפנה אל אחיה השילוני בגלוי, זה יגרום לכך שהנביא יבא נבואת פורענות. אך אם מדובר באשה פשוטה עם בן חולה, היא תעורר את רחמי הנביא, ואולי נבואתו תהיה נבואת רחמים. אלא שירבעם טעה בחשבון שניתן לרמות על ידי הסתרת הזהות. בגישה זו יש סיגור על ירבעם.

סיכום מלכות רחבעם בספר מלכים

מכאן מתחילה בספר מלכים "השיטה הסימולטאנית", כלומר סיפור במקביל על ממלכת יהודה וממלכת ישראל. התנ"ך מדלג ממלך למלך, ומנסה להציג תמונה מקבילה של מה שקרה באותו הזמן בשתי הממלכות. ספר דברי הימים לעומת זאת מלווה רק את מלכי יהודה, ומזכיר את מלכי ישראל רק כאשר האירועים שם היו קשורים לממלכת יהודה. כעת אנו קופצים חזרה ליהודה [כא-לא]:

(כא) וַרְחֲבֵעַם בֶּן שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ בִּיהוּדָה בֶּן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחֲבֵעַם בְּמֶלְכוֹ וַשְּׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחָר ה' לָשׁוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם מִפְּלִ שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אָמוֹ נַעֲמָה הַעֲמֻנִית: (כב) וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ מִכָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם בְּחַטָּאתָם אֲשֶׁר חָטְאוּ: (כג) וַיִּבְנוּ גַם הַמֶּלֶךְ לָהֶם בְּמוֹת וּמִצְבּוֹת וְאֲשֶׁרִים עַל כָּל גְּבֻעָה גְבֻעָה וְתַחַת כָּל עֵץ וָעֵץ: (כד) וְגַם קָדַשׁ הָיָה בְּאֶרֶץ עָשׂוּ כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:

(כה) וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְמֶלֶךְ רְחֲבֵעַם עָלָה שׁוֹשֶׁק שִׁישֶׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם: (כו) וַיִּקַּח אֶת אֲצִרֹת בֵּית ה' וְאֶת אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת הַפֶּלֶל לָקַח וַיִּקַּח אֶת כָּל מַגְנֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה: (כז) וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ רְחֲבֵעַם תַּחְתָּם מַגְנֵי נְחֹשֶׁת וְהַפְקִיד עַל יַד שָׂרֵי הָרָצִים הַשְּׂמָרִים פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ: (כח) וַיְהִי מִדֵּי בֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית ה' יִשְׁאוּם הָרָצִים וְהָשִׁיבוּם אֶל תַּא הָרָצִים: (כט) וַיִּתֵּר דְּבָרֵי רְחֲבֵעַם וְכָל אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֵא הַמֶּלֶךְ כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: (ל) וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין רְחֲבֵעַם וּבֵין יִרְבֵּעַם כָּל הַיָּמִים: (לא) וַיִּשְׁכַּח רְחֲבֵעַם עִם אֲבֹתָיו וַיִּקְבֹּר עִם אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וְשֵׁם אָמוֹ נַעֲמָה הַעֲמֻנִית וַיִּמְלֹךְ אַבְשָׁם בְּנוֹ תַחְתָּיו:

לפנינו תיאור קצר של מלכות רחבעם, שמשלים את המעשים שגרמו לפילוג הממלכה. סיפור הפילוג נגמר בהימנעותו של רחבעם לצאת למלחמת אחים, בגלל נבואתו של שמעיה איש האלוקים. שמעיה מונע את המלחמה באומרו שהפילוג הוא רצון ה', ולכן לא ניתן לצאת למלחמה נגד רצון ה'. דבר זה גורם לפילוג להיות עובדה קיימת שלא ניתן לערער עליה.

כאן יש פסוק שנראה סותר את הדברים הקודמים הללו: "וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין רְחֲבֵעַם וּבֵין יִרְבֵּעַם כָּל הַיָּמִים" [ל]. התשובה היא שיש לחלק בין מלחמה טוטאלית, של גיוס רחב, לבין עימותים קטנים ומתחמתים. מלחמה טוטאלית לא הייתה, אך ודאי שהיה קיים מתח בין שני המלכים.

בנוסף מצויין שרחבעם הוא בנה של נעמה העמונית. לכאורה עובדת היותו בן של אשה נכריה איננו דבר מכובד, אך בכל זאת חז"ל אומרים במסכת בבא קמא: "שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן, רות המואביה ונעמה העמונית" [לח, ב]. חז"ל משווים את נעמה העמונית שאנו לא יודעים עליה דבר לרות המואביה, ויש להבין מניין נבע היחס הזה. פרשנים בדרך הפשט מסיקים מסקנה הפוכה בדבר כוונת הכתוב - הכתוב מדגיש פעמיים את העובדה שרחבעם הוא בנה של נעמה העמונית כדי לגנותו. הם אומרים שרחבעם היה רשע בגלל שאימו הייתה נכריה. נעמה הייתה אשתו של שלמה שנשא נשים נכריות, ודבר זה נאמר לגנותו. אם כן, יש להבין כיצד חז"ל אמרו שהיא צדקת. התשובה היא שיש להבין ששלמה התחתן עם נעמה העמונית עוד לפני שהוא היה מלך בכלל. שלמה מלך ארבעים שנה, ורחבעם היה בן ארבעים ואחת במלכו לאחר מות שלמה. אם כן אנו רואים שרחבעם היה בן שנה כאשר עלה שלמה למלוכה. דבר זה מלמדנו שדוד הוא זה שהשיא את נעמה לשלמה. אם כן לא מדובר באשה נכרית ששלמה נושא ביוזמתו, אלא בשידוך של אביו של שלמה - דוד המלך. ואם כן ודאי שדוד השיא אשה ראויה לשלמה בנו. לכן חז"ל ראו בנעמה העמונית אשה צדקת. הכתוב מספר על עבודה זרה שנעשתה ביהודה [כב-כד]:

(כב) וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ מִכָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם בְּחַטָּאתָם אֲשֶׁר חָטְאוּ:
(כג) וַיִּכְנֹוּ גַם הַמָּה לָהֶם בְּמוֹת וּמַצְבוֹת וְאֲשֵׁרִים עַל כָּל גְּבֻעָה גְבֻהָה וְתַחַת כָּל עֵץ וְרַעְנָן: (כד)
וְגַם קָדַשׁ הָיָה בְּאֶרֶץ עֲשׂוֹ כְּכֹל הַתּוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

יש להבין איפה עומד רחבעם ביחס להאשמות הללו. בתקופת המקרא כאשר מאשימים את העם, ודאי שישנה אשמה גם על המלך. אף על פי שרחבעם לא עבד עבודה זרה בעצמו, בתקופתו חלה הדרדרות של יהודה לעבודה זרה - ודבר זה הוא גם אשמתו.

סיכום מלכות רחבעם בספר דברי הימים

נראה כעת מה ספר דברי הימים מספר על רחבעם. בדברי הימים ב' ישנו סיפור ארוך הרבה יותר על רחבעם, ולכן הוא מאזן את מה שמסופר בספר מלכים [יא, ה-ב]:

(ה) וַיֵּשֶׁב רַחֲבֵעַם בִּירוּשָׁלַם וַיִּבְנֶן עָרִים לְמַצוֹר בִּיהוּדָה: (ו) וַיִּבְנֶן אֶת בֵּית לְחֵם וְאֶת עֵיטָם וְאֶת תְּקוּעַ: (ז) וְאֶת בֵּית צוּר וְאֶת שׁוֹכוֹ וְאֶת עַדְלָם: (ח) וְאֶת גַּת וְאֶת מְרֻשָּׁה וְאֶת זִיף: (ט) וְאֶת אֲדוּרִים וְאֶת לְכִישׁ וְאֶת עֲזֻקָה: (י) וְאֶת צָרְעָה וְאֶת אֵילוֹן וְאֶת חֶבְרוֹן אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיִּבְנֶינָם עָרֵי מְצוּרוֹת: (יא) וַיַּחֲזֶק אֶת הַמְּצוּרוֹת וַיִּתֵּן בָּהֶם נְגִידִים וְאֲצָרוֹת מְאֹכֵל וְשֹׁמֵן וְיֵינ: (יב) וַיִּבְכְּלוּ עִיר וָעִיר צָנוֹת וּרְמָחִים וַיַּחֲזֶקם לְהִרְבֶּה קָאֵד וַיְהִי לוֹ יְהוּדָה וַיִּבְנֶינָם:

משמעות הביטוי "ערים למצור" היא ערים שמוגנות מאפשרות של מצור. אנו רואים שכיוון ההתבצרות של רחבעם הוא דרום מערב. הוא איננו מפחד ממלכת ישראל, למרות שהייתה מלחמה עם ירבעם כל הימים - אלא הוא מפחד ממצרים. וכפי שידוע לנו כבר מספר מלכים היה לפחד זה יסוד, כיוון שבאמת ההתקפה הגדולה באה ממצרים.

ובאמת יש לשאול מדוע יש לרחבעם לפחד ממצרים, הרי שלמה נשא את בת פרעה! התשובה היא שכפי שכבר למדנו בתקופה הזו התחלפה השושלת במצרים, ושישק מלך מצרים איננו חמיו של שלמה. אדרבה, הוא אויבו הגדול של חמיו של שלמה ומייסד השושלת ה-22. לשישק זה אין כל מחויבות כלפי יהודה וירבעם, אלא להיפך. כיוון שפרעה הקודם לו הוא חתנו של שלמה, זו סיבה להיות עוין את מלכי יהודה. אותו שישק שבא ממוצא לובי איחד את מצרים למדינה אחת חזקה, ותכף נראה את פועלו.

נמשיך הלאה [שם, יג-ז]:

(יג) וְהַפְּהַנִּים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר בְּכָל יִשְׂרָאֵל הִתְיַצְּבוּ עָלָיו מִכָּל גְּבוּלָם: (יד) כִּי עָזְבוּ הַלְוִיִּם אֶת מִגְרָשֵׁיהֶם וְאַחְזָזְתָּם וַיֵּלְכוּ לַיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם כִּי הִזְנִיחָם יְרָבֵעַם וּבָנָיו מִפְּהֵן לֵה': (טו) וַיַּעֲמֵד לוֹ כֹּהֲנִים לְבָמוֹת וְלַשְׁעִירִים וְלַעֲגָלִים אֲשֶׁר עָשָׂה: (טז) וְאַחֲרֵיהֶם מִכָּל שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל הִתְנַתְּנִים אֶת לְבָבָם לְבַקֵּשׁ אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּאִו יְרוּשָׁלַם לְזָבוּחַ לֵה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: (יז) וַיִּחְזְקוּ אֶת מַלְכוּת יְהוּדָה וַיֹּאמְצוּ אֶת רַחֲבָעַם בֶּן שְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שְׁלוֹשׁ כִּי הָלְכוּ בְּדֶרֶךְ דָּוִד וּשְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שְׁלוֹשׁ:

שלוש השנים הראשונות של רחבעם היו שנות חסד, בהם הלך בדרכי דוד אביו. כתוצאה מכך הפכה ממלכת רחבעם לכלי שואב לכל מבקשי ה' בממלכה הצפונית. כל הכהנים שהועזבו על ידי ירבעם ושהפסיקו לתפקד, ואחריהם סתם ישראלים, נהרו לממלכת יהודה בגלל שמצאו בה ממלכה עובדת ה' כדת וכדין. זהו פרט מעניין מאוד, שהייתה הגירה מהצפון לדרום על רקע דתי בגלל שרחבעם הלך בדרך ה'.

ניתן אולי לומר שהנבואה שבפרק י"ג הייתה אחד הדברים שגרמו לעם ישראל לעשות חשבון נפש. כל הפולחן בבית אל ובדן נועד להחליף את ירושלים, אך אנו רואים שאנשים לא השלימו עם החילוף הזה, אלא עלו לירושלים ונשארו בה.

נמשיך הלאה [שם, יח-כ]:

(יח) וַיִּקַּח לוֹ רַחֲבָעַם אִשָּׁה אֶת מַחְלַת בַּת יְרִימוֹת בֶּן דָּוִד אֲבִיהֶיּוֹ בַּת אֱלִיאָב בֶּן יִשִׁי: (יט) וַתֵּלֶד לוֹ בָנִים אֶת יַעוֹשׁ וְאֶת שְׁמֶרְיָה וְאֶת זְהֵם: (כ) וְאַחֲרֵיהֶם לָקַח אֶת מַעֲכָה בַּת אַבְשָׁלוֹם וַתֵּלֶד לוֹ אֶת אֲבִיָּה וְאֶת עֲתִי וְאֶת זִיזָא וְאֶת שְׁלֹמִית:

רחבעם נושא שלוש נשים מבית המלוכה. ראשית הוא נושא נכדה של דוד. אחר כך הוא נושא את ביתו, וכנראה שמדובר בנכדתו, של אליאב בן ישי אחי דוד. השלישית היא מעכה בת אבשלום. כפי שנראה בהמשך גם פה מדובר בנכדה של אבשלום, והיא קרויה על שם אימו של אבשלום. במקרא לא היה נהוג לקרוא לבנים ולנכדים על שם הורים, אלא זו תופעה של אלף השנים האחרונות. לכן מדובר בתופעה יוצאת דופן שאבשלום קורא לנכדתו על שם אימו. הכתוב מספר על יחסו של רחבעם לנשיו [כא-כג]:

(כא) וַיֹּאחֲזֵב רַחֲבָעַם אֶת מַעֲכָה בַּת אַבְשָׁלוֹם מִכָּל נָשָׁיו וּפִילִגְשָׁיו כִּי נָשִׁים שָׂמוּנָה עָשְׂרָה נָשָׂא וּפִילִגְשִׁים שְׁשִׁים וַיִּוֹלַד עֲשָׂרִים וּשְׂמוּנָה בָנִים וְשִׁשִׁים בָּנוֹת: (כב) וַיַּעֲמֵד לְרֹאשׁ רַחֲבָעַם אֶת אֲבִיָּה בֶּן מַעֲכָה לְנָגִיד בְּאֶחָיו כִּי לְהַמְלִיכוֹ: (כג) וַיִּבֶן וַיִּפְרֹץ מִכָּל בָּנָיו לְכָל אַרְצוֹת יְהוּדָה וּבְנִימָן לְכָל עָרֵי הַמְּצֻרוֹת וַיִּתֵּן לָהֶם הַמְּזוֹן לְרֹב וַיִּשְׁאַל הַמְּזוֹן נָשִׁים:

משפחתו של אבשלום הצטיינה ביופי, כפי שרואים באבשלום עצמו ובאחותו תמר, ולכן יש להניח שגם מעכה הייתה אשה יפה. ולכן לא מפתיע שרחבעם אהב אותה מכל נשיו. ממילא אין זה מפתיע שרחבעם רומם את אביה בן מעכה כדי להמליכו, למרות שודאי שהוא איננו הבכור. דבר זה מלמד אותנו שוב את מה שלמדנו בתחילת ספר מלכים, שאין הכרע שהבן הבכור ימלוך. אלא האב יכול להמליך בן צעיר, כמו שדוד עשה עם שלמה.

ספר דברי הימים לא רואה את רחבעם כרשע מתחילת דרכו, אלא רק כאשר הוא הצליח הוא עזב את הקב"ה: "וְהָיָה כְּהִכִּין מַלְכוּת רַחֲבָעַם וּכְחֻזְקוֹ עָזַב אֶת תּוֹרַת ה' וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ" [יב, א]. כלומר יש פה תהליך של "וישמן ישרון ויבעט" [דברים לב, טו]. בשלב הזה מתאר התנ"ך באריכות את עליית שישק, שמתאורת בקיצור נמרץ בספר מלכים [שם, ב-ז]:

(ב) וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְמָלְךְ רַחֲבָעַם עָלָה שִׁישֶׁק מְלָךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם כִּי מָעְלוּ בָה': (ג) בְּאֶלְף וּמֵאָתַיִם רָכַב וּבָשָׁשִׁים אֶלְף פָּרָשִׁים וְאֵין מִסְפָּר לָעַם אֲשֶׁר כָּאוּ עִמּוֹ מִמִּצְרַיִם לּוֹבִיִּים

סכיים וכושים: (ד) וילכד את ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד ירושלים: (ה) ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ושרי יהודה אשר נאספו אל ירושלים מפני שישק ויאמר להם זה אמר ה' אתם עובתם אתי ואף אני עובתי אתכם ביד שישק: (ו) ויפגעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק ה': (ז) ובראות ה' כי נכנעו הנה דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתף חמתי בירושלים ביד שישק: (ח) כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות:

(ט) ויעל שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אצרות בית ה' ואת אצרות בית המלך את הכל לקח ויקח את מגני הזהב אשר עשה שלמה: (י) ויעש המלך רחבעם תחיתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך: (יא) ויהי מדי בוא המלך בית ה' באו הרצים ונשאום והשבוים אל פא הרצים: (יב) ובהפגעו שב ממנו אף ה' ולא להשחית לבלה וגם ביהודה הנה דברים טובים: (יג) ויתחזק המלך רחבעם בירושלים וימלך כי בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלים העיר אשר בחר ה' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית: (יד) ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את ה': (טו) ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא הם פתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו החזה להתייחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל הימים: (טז) וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה בנו תחתי:

אנו רואים שהתמונה הכללית של רחבעם היא מורכבת ביותר. בתחילת מלכותו היו שנים טובות, אחר כך הייתה ירידה שכתוצאה ממנה מגיע שישק לירושלים. הנביא שמעיה מנבא, ובעקבות נבואתו רחבעם נכנע לפני ה' וירושלים ניצלת. אך בסופו של דבר רחבעם חוזר לסורו ועושה הרע בעיני ה'. בניגוד לספר מלכים שמציג תמונה פשוטה, ספר דברי הימים מציג דינמיקה מורכבת במשך שנות מלכות רחבעם.

נציג כעת שאלה חמורה. האירוע של עליית שישק הוא אחד האירועים שיש לגביו תיעוד ארכיאולוגי חיצוני מעניין מאוד. בעיר מצרית בשם "כרנך" נתגלה מקדש לאל המצרי "אמון", שנבנה על ידי שישק. במקדש ישנו קיר עצום, ועליו כתובת של שישק בכתב החרטומים. זו כתובת הניצחון שמציינת את כל הערים שכבש ושרף במסעו בארץ ישראל. כעת יש לנו אפשרות להצליב בין מסמך כזה לבין התנ"ך, וההצלבה הזו יוצרת צרה צרורה. בכתובת הזו ישנם שני חלקים. בחלק העליון מוזכרים חמישים ערים שנכבשו על ידי שישק, ורוב המקומות הללו ידועים לנו.

הייתה בעיה שנשמכה שנים רבות. הכתובת נתגלתה במאה הקודמת, אך לא ניתן היה לארגן את הסדר של הערים. בשנות הארבעים הציע פרופסור בנימין מזר שיטת קריאה שפתרה את התעלומה. שיטת הקריאה שהציע הייתה לקרוא את השורות לסירוגין, בצורה של נחש. שורה ראשונה מימין לשמאל, ושורה שניה משמאל לימין. זו שיטת קריאה מוכרת בימים ההם. כאשר הוא קרא כך, נמצא שיש רשימה הגיונית שבאמצעותה ניתן לשרטט את מסעו של שישק.

החלק העליון של הכתובת מתייחס למסע הצפוני של שישק, והוא יוצר בעיה גדולה. לא רק שהעיר ירושלים לא נמצאת בכתובת, אלא המסלול כולו עולה מצפון לירושלים. מה שמתואר בפנינו הוא עקיפה של ממלכת יהודה. מתוך חמישים הערים בחלק העליון של הכתובת, ישנה רק עיר אחת שהיא יהודאית בוודאי - איילון. כל שאר היישובים הם בממלכת ישראל. לפי הכתובת ירושלים לא נמצאת בכלל במסלולו של שישק.

לא רק בכתובת, אלא בחקירות נוספות עולה שאלה זו. חלק מהערים המוזכרות בכתובת נחפרו, ומצאו בהם שכבת שריפה שמתאימה לתקופה הזו. דבר זה מלמד אותנו על מסע אכזרי מאוד, בו שרף

שישק את האדמה בכל המקומות שכבש. בנוסף, בתל מגידו נמצא שבר של מצבה עם חותמת של שישק, כנראה ממצבת ניצחון שהוא השאיר.

דברים אלו מהווים אישור לכך שהמסע היה נגד ירבעם, אך דבר זה לא מוזכר בתנ"ך. הרי בתנ"ך משמע שכל המסע הוא נגד יהודה ורחבעם, מה שלא נראה מהשחזור ולא נמצא בכתובת. אם כן, בתנ"ך כתוב דבר שלא עולה מתוך הכתובת, ומה שכתוב בתנ"ך לא מוזכר אפילו ברמיזה בתוך הכתובת.

נאמר רק שהשאלה הזו מצריכה עיון ומחשבה, ויש מאמר על נושא זה של פרופסור אליצור. במאמר זה הוא מנסה להבין מה ההתאמה בין התיאור המקראי לבין התיאור ההיסטורי, ומה המגמה של התנ"ך בתיאורו. בשיעור הבא נדון במאמר זה.